

Damir Mladić: Um, svijest i qualia

Janović, Tomislav

Source / Izvornik: **Prolegomena, 2010, 9, 321 - 325**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:938522>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Jedan od naših uglednih profesora filozofije je studente koji bi na njegovim seminarima previše okolišali s onim što imaju reći (ako su imali što reći) običavao prekidati upadicom: “Kolega, dajte formulirajte tezu!” Imam ozbiljne razloge vjerovati da bi se Damir Mladić loše proveo kod pokojnog profesora. Naime, glavni problem s njegovom knjigom je što njezin “zaplet” započinje debelo nakon što je dobronamjerni čitatelj već izgubio strpljenje. Točnije, ono što *stvarno* ima reći autor počinje izricati na 269. stranici od njih 317 (računajući literaturu i kazalo)! Kako se to dogodilo?

U uvodu knjige piše da je cilj djela pokazati zašto Dennettov “pokušaj rješavanja problema fenomenalne svijesti nije uspio, a primjer na kojem se to nastoj[i] *pokazati* je primjer jednog sadržaja fenomenalne svijesti: svjesnog iskustva bola”. Slijedi rečenica koja će pažljivijem čitatelju podići obrve i prije nego što je zavirio u sadržaj: “U zaključnom dijelu ovog djela nastoje se *dati razlozi* zbog kojih Dennett nije uspio osjećaj (*quale*) bola reducirati na ‘vjerovanja o tome da imamo osjećaj bola’” (16; kurziv dodan). Kao prvo, u čemu je razlika između “pokazati” i “dati razloge”? Kao drugo, zašto se navođenje razloga u prilog glavnoj tezi knjige – neuspjehu Dennettova projekta objašnjenja fenomenalne svijesti – uporno odgađa do njezina zaključka?

Upravo na početku tog zaključnog dijela autor ima potrebu rekapitulirati – čitaj: opravdati – prethodni tijek rasprave. To čini ovako:

Prvi dio djela opisao je način filozofiranja o problemu uma i tijela u okviru kojeg je nastao problem svijesti. Taj način filozofiranja ima svoju povijest i svoj specifični rječnik koji je potrebno razumjeti kako bismo mogli razumjeti i Dennettovo ‘objašnjenje’ svijesti. Svaka teorija svijesti, pa tako i Dennettova, treba odgovoriti na probleme ‘fenomenalne’ svijesti, probleme koji su opisani u drugom dijelu djela, a koje su izrazili T. Nagel, C. McGinn, F. Jackson, J. Levine i J. Searle (269).

Na čitatelju je da prosudi je li “specifični rječnik” filozofije uma, “koji je potrebno razumjeti kako bismo mogli razumjeti i Dennettovo ‘objašnjenje’ svijesti”, dostatno opravdanje za autorov kilometarski zalet prije (vrlo, vrlo kratkog) skoka. Dojam ovog recenzenta je da se Mladić nije mogao odlučiti želi li napisati pregled suvremene filozofije uma – s osobitom osjetljivošću za problem fenomenalne svijesti – ili dati izvoran prinos toj disciplini – kritikom jednog od njezinih *trendsettera* – pa je napravio kompromis. (Možda je htio oboje, ali je onda tijekom pisanja izgubio kreativnu energiju pa je kritički dio odlučio drastično skratiti i strpati u za-

ključak knjige.). Bilo kako bilo, cijena navedenog kompromisa je potpuno neuravnotežena kompozicija knjige te nejasnoće u vezi s pitanjem kome je ona namijenjena. Naime, za one dobro upućene u Dennettovu filozofiju uma barem $\frac{3}{4}$ knjige potpuno su suvišne. Za one koji to nisu, razumijevanje kritički intoniranih dijelova, a osobito procjena opravdanosti Mladićeve kritike Dennetta, zahtijevat će prethodno čitanje izvornih tekstova (u kojem slučaju će takav čitatelj, nakon što se ozbiljno uhvati te lektire, imati malo razloga vratiti se Mladićevoj knjizi).

Ipak, nije sve tako crno. Usprkos navedenim nedostacima i nedoumicama koje izaziva, knjiga *Um, svijest i qualia* nije nepotrebna knjiga, knjiga koja neće naći publiku (kao što je to slučaj s dobrim dijelom domaće filozofske produkcije). Imajući u vidu manjak korisne sekundarne literature iz filozofije uma na hrvatskom jeziku, Mladićeva knjiga ispunjava barem jednu svrhu, premda ta svrha možda nije – ili nije primarno – ona koju je autor imao na umu. Njegov pregled glavnih stajališta i argumenata o odnosu uma i tijela te o statusu mentalnih, osobito fenomenalnih stanja – dakle otprilike polovica teksta – napisan je na jasan, čitljiv i skrupulozan način. Mjestimična pristranost u ocjeni nefavoriziranih stajališta i/ili argumenata može se razumjeti kao posljedica autorove namjere da pošto-poto napiše djelo “s tezom”, tj. da ni u jednom trenutku ne bude dvojbe oko strane na koju se svrstao u bitci za teorijski status fenomenalnih entiteta. (To je – treba li reći – strana Bijelih vitezova, zaštitnika *qualiae* i svih drugih eteričnih bića. Njihovi zakleti neprijatelji su Crni vitezovi čije horde lutaju uokolo i kvajnjiraju sve što im se nađe na putu.)

Evo primjera spomenute pristranosti. Komentirajući poznate Smartove argumente protiv jednog od prigovora teoriji identiteta, autor (u bilješci 48 na stranici 54) izvlači sljedeći zaključak: “O tome se prigovoru, u raznim oblicima, raspravlja i dan danas: to je problem statusa *qualia*. Što znači da Smartov odgovor [na taj prigovor] nije bio uspješan, iako se ne može zanemariti njegov veliki utjecaj.” Kako se na temelju (socijalne) činjenice da se o nekom prigovoru raspravlja(lo) dugo nakon što je izrečen – makar od tada prošlo i pola stoljeća – može *bilo što* zaključiti o (kognitivnoj) uspješnosti odgovora na dotični prigovor? Školski *non sequitur*.

Ipak, pošteno je reći da nespretnosti poput navedene ne dovode u pitanje opći dojam o jasnoći, točnosti i informativnosti Mladićeva prikaza povijesti suvremene filozofije uma tijekom razmjerno kratkog vremenskog raspona koji dijeli učitelja Rylea od učenika Dennetta. To je i glavna vrlina Mladićeve knjige – vrlina koju primjedbe koje slijede, a koje se tiču onog ambicioznijeg dijela teksta, ne mogu umanjiti.

Na prijelazu u drugi dio knjige ponuđena je prigodna tablica koja sažeto prikazuje vrline i slabosti temeljnih stajališta o odnosu uma i tijela. Dvije stvari u vezi s tom tablicom budu oči. Prvo, u kratkom komentaru

uz tablicu autor navodi (109) da “nijedno od [stajališta] ne govori o umu, barem ne u svakodnevnom, zdravorazumskom smislu te riječi”. To je u svakom pogledu paušalna i presmjela tvrdnja, čak i ako uzmemo u obzir izražajnu slobodu koju si autor povremeno daje u želji da poentira brzo i ubojito. Drugo, u stupcu u kojem su navedene slabosti pojedinih stajališta samo uz jedno stajalište – uz teleološki funkcionalizam – stoji “problem *qualia*”. Znači li to da ostala stajališta ne pate od “problema *qualia*”? Ako je to ono što je autor želio reći, onda to proturječi mnogočemu što je prethodno rekao. Ako je pak želio reći da taj problem *osobito* pogađa upravo teleološki funkcionalizam, onda to iziskuje dodatno obrazloženje jer nije na prvi pogled jasno.

Drugi dio knjige nosi naslov “Svijest kao središnji problem odnosa uma i tijela”, a svrha mu je izlaganjem šest ubojitih argumenata Misterijanaca – elitne postrojbe Bijelih vitezova – pripremiti teren za obračun s Dennettom. To su redom: Nagelov argument šišmiša, Jacksonov argument znanja, Levineov argument objašnjavačkog jaza, McGinnov argument kognitivne zatvorenosti, Searleov argument kineske sobe i Chalmersov argument posebnosti fenomenalne svijesti. Izlaganje ovih argumenata precizno je i korektno, ali otvara sljedeće pitanje: s obzirom da je uvjerljivost baš svakog od tih argumenata dovedena u pitanje čitavim nizom protuargumenata poznatih iz literature, ne bi li bilo u skladu s dobrim običajima akademskog pisanja da je autor spomenuo, ako već ne i komentirao, barem neke od protuargumenata (pored onih Dennettovih)? Ovako, stvarajući dojam da nitko i ništa u neprijateljskom taboru ne može preživjeti tešku artiljeriju Misterijanaca, autor je s više samouvjerenosti nego argumentativnog pokrića prešao na završni dio teksta – na izlaganje i kritiku Dennettova objašnjenja fenomenalne svijesti. To izlaganje, zajedno sa spomenutih 25 stranica kritike, čini polovicu opsega knjige.

Za razliku od prve dvije cjeline – pregleda teorija o odnosu uma i tijela i izlaganja misterijanskih argumenata – o trećoj cjelini Mladićeva djela može se reći malo toga dobrog. Bez obzira na stupanj prethodne informiranosti čitatelja o Dennettovoj filozofiji uma, napor uloženi u čitanje tog dijela knjige jednostavno ne može biti nagrađen. Stoga je krajnje neobično da se sam autor – koji je u pisanje uložio ogroman trud – nije zapitao o smislu tako opširnog prikaza teza kritiziranog autora, s nizom nepotrebnih digresija, ponavljanja i opisa misaonih eksperimenata i empirijskih otkrića. Bez obzira što je riječ o jednom od najplodnijih, najelokventnijih i znanstveno najinformiranijih filozofa današnjice, koji se u dokazivanju svojih teorija (kao što je teorija “višestrukih verzija”) služi impresivnom lepezom konceptualnih alata i argumentativnih strategija, teško je naći opravdanje za činjenicu da je na izlaganje kritizirane teorije potrošeno pet puta više prostora nego na samu kritiku. (Doduše, u poglavlje o Dennetto-

voj teoriji svijesti uključeni su i neki prigovori Misterijanaca i drugih Dennettovih kritičara, ali ta okolnost bitno ne popravlja dojam o pretjeranoj dužini ove dionice teksta.)

No, stvari po autora postaju još gore kada se njegova detaljna inventura Dennettovih teorijskih postignuća dovede u relaciju s kritičkim argumentima koji trebaju otkriti fatalne nedostatke Dennettove teorije. Prema Mladićevim riječima (269–270), njegov cilj u zaključnom dijelu knjige je “poreći [?!] razloge Dennettova neuspjeha eliminacije fenomenalne svijesti kao takve”. Pretpostavljajući da je te razloge autor ipak želio *izreći*, a ne poreći, recenzent se dao u ozbiljnu potragu za njima. Rezultat je potrage, međutim, razočaravajući, i to ne zato jer recenzent vjeruje da bi se Dennettova pozicija mogla uspješnije napasti, već zbog nerealnih očekivanja koje je sam autor potaknuo u čitatelju neadekvatnom dužinom i intonacijom prethodnih dijelova knjige. Ako bi Mladićev glavni argument protiv Dennettove teorije fenomenalne svijesti trebalo sažeti u jednu tvrdnju, onda bi odabir pao na sljedeću rečenicu (284): “Nemogućnost semantičke analize, odnosno nedostatak strogih uvjeta pravilne upotrebe [prema Dennettovom kriteriju] termina ‘bolnost bola’ ne povlači za sobom nepostojanje entiteta na koji taj termin referira.” Naime, fenomenalni entiteti (poput osjeta bola), koliko god se njihovo postojanje zasnivalo na nepouzdanj (autofenomenološkoj) evidenciji, prema Mladiću ne mogu, za dokazivanje njihove stvarnosti, biti podložni bilo kakvoj daljnjoj evidenciji (npr. heterofenomenološkoj ili neurofiziološkoj). Kada dolazi do sukoba filozofskih intuicija o tome što je stvarno odnosno što zaslužuje status eksplananduma, zdravi razum je taj koji ima konačnu riječ:

Zdravorazumska intuicija nam govori da postoji osjećaj bola. Ako postoji stvarnost doživljaja bola koja, čini se, izmiče verifikaciji, pitanje je što treba mijenjati. Samu stvarnost doživljaja bola ili teoriju o doživljaju bola? Ako je doživljaj bola ono što trebamo objasniti, onda, čini se, moramo mijenjati teoriju (292).

Problem s ovakvim “rješenjem” za problem fiksiranja referencije eksplananduma *osjećaj bola* je u tome što je ono destruktivno – podriva *svaku* mogućnost objašnjenja koje bi bilo u skladu s aktualnom znanošću. Drugim riječima, autorov lakonski poziv za promjenom teorije možda bi imao smisla kada bi neka alternativna teorija bila na vidiku ili kada bi je on sam predložio. Svaka čast zdravorazumskoj intuiciji, ali daleko je teže smisliti konzistentnu i empirijski uvjerljivu *pozitivnu* teoriju fenomenalne svijesti, nego posegnuti za sigurnom kartom – kartom za kojom rutinski posežu svi Misterijanci, bilo deklarirani bilo prikriveni – i tvrdoglavo inzistirati na ireducibilnosti fenomenalnog aspekta svijesti.

Na kraju ovog prikaza potrebno je podsjetiti da dojam o knjizi ovisi i o kvaliteti uredničkog, recenzentskog, lektorskog i korektorskog posla.

Nažalost, ti su poslovi u slučaju Mladićeve knjige obavljani krajnje aljkavo. Broj tipografskih, pravopisnih i gramatičkih pogrešaka barem dvostruko premašuje broj stranica knjige. Način citiranja, navođenja uputa na izvor i sastavljanja bibliografije, osim što je neujednačen (neke bibliografske jedinice nisu posložene abecednim redom, neke nedostaju, u nekima su ostavljene hrvatske, a u nekima engleske kratice itd.), odudara od svih poznatih standarda. Manje cjeline u tekstu, premda naslovljene, nisu numerirane. Česta upotreba engleskih i hrvatskih riječi unutar iste fraze (“*mind-body* filozofija”) možda bi bila manje iritantna kada bi se vidjela neka potreba za takvim rješenjima. Isto vrijedi i za kreativan način prevođenja pojedinih tehničkih termina filozofije uma (“onečemnost” za *aboutness* odnosno *intentionality*). Što se tiče latinske riječi *qualia* (množina od *quale*), koja se pojavljuje gotovo na svakoj stranici i u svim mogućim gramatičkim kombinacijama, trebalo se odlučiti za *jedno* načelo njezine sklonidbe u kombinaciji s hrvatskim riječima i to načelo onda konzekventno primjenjivati. Konačno, to da knjiga ima i predgovor i pogovor imalo bi smisla da su njihovi pisci (ujedno navedeni kao recenzenti knjige) pokazali makar i najmanje neslaganje s autorovim stavovima, argumentima i zaključcima. Naime, Mladićeve knjige svakako zaslužuje *bolje* od panegirika – kao i svako znanstveno djelo koje pretendira na to da mu život ne prestaje trenutkom objavljivanja.

Tomislav Janović

Odjel za filozofiju

Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji

Borongajska 83d

Učilišno-znanstveni kampus Borongaj

10 000 Zagreb

tjanovic@inet.hr

Nadežda Čačinović, *Zašto čitati filozofe*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2009, 180 str.

Od sredine sedamdesetih godina 20. stoljeća poglavito na engleskom govornom području izlaze kratki i zabavni “pregledi” povijesti filozofije i/ili filozofa. Koliko mi je poznato, predšasnik tih knjižica je *Bluff Your Way in Philosophy* A. Reeve-Jonesa iz 1975. Ta se serija (“Bluff your way in...”) tijekom osamdesetih naziva “The Bluffer’s Guide” pa tako imamo 1985. knjigu *The Bluffer’s Guide to Philosophy* J. Hankinsona, a 1989. izlazi pod